

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

התרה והפרה
בנדירים

- רעד -

נמסר בשבת פרשת מט"מ ה'תשע"ב

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת חזון יחל השיעור ב-4:50 עד 6:15 אחה"צ ויהיה בענין:

אבלות בט' באב

תפילת מנחה בשעה 4:30 ובשעה 6:30 בבית הכנסת המרכזי

התרה והפרה בנדריים

[דברי הרמב"ם בגדרי 'התרה' ו'הפרה' הצריכים עיון]

א אמרינן בגמרא (נדריים עז: והובא ברש"י בראש פרשת מטות) אמר רבי יוחנן: חכם שאמר בלשון בעל ובעל שאמר בלשון חכם לא אמר כלום, דתניא 'זה הדבר' החכם מתיר ואין בעל מתיר וכו'. תניא אידך 'זה הדבר' בעל מפר ואין חכם מפר וכו'. הדין פשוט ומוסכם בפוסקים, אלא שהרמב"ם (נדריים יג,ב) הוסיף בו דברים: 'וכן האומר לאשתו או לבתו מחול ליה או מותר ליה או שרוי ליה וכל כיוצא בענין זה - לא אמר כלום, שאין האב והבעל מתיר כמו החכם אלא עוקר הנדר מתחלתו ומפירו'. משמע מדבריו שהחכם אינו עוקר הנדר מתחילתו אלא הבעל והאב. וכן כתב במפורש בפירושו למשנה (נדריים ספ"י. לפי שני התרגומים שבידינו) שהפרת האב והבעל הוא ביטול הנדר מעיקרא כאילו לא היה כלל, ואילו התר החכם הוא התרת הנדר הנקשר והמחייב, והסתלק דינו מן העתיד.

וכבר תמה הכסף-משנה מסוגיות ערוכות בגמרא שהחכם עוקר הנדר למפרע, שלכך המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים והתירם החכם - מקודשת, ואינו דומה למומין שהיו עליה וריפאם הרופא, שהרופא מרפא מכאן ולהבא ואילו החכם עוקר הנדר מעיקרו (כתובות עד:). וכן פסק הרמב"ם (אישות ז,ח).

וכן מבוארות נפקותות בדין הנדרים עצמם: מי שנזר שתי נזירות ומנה את הראשונה והפריש קרבן, ונשאל עליה לחכם - הרי זה מביא כפרתו ונפטרו. ואפילו הביא כבר כפרתו וגלח שערו ואחר כך נשאל על הראשונה - עלתה לו ראשונה בשניה (נדריים יז:), שהואיל והתיר את הראשונה הריהי כאילו אינה מעיקרה ולכך יצא ידי חובת השניה במנין שמנה לראשונה. וכן פסק הרמב"ם (נזירות ג,ז).

וכן אשה שנדרה נזירות ושמעה חברתה ואמרה 'ואני' ושמע בעלה של ראשונה והפר לה, אמרו (בנזיר כא-כב כפי פירוש התוס' ועוד) שאם הבעל 'מיגז גיזו' (מכאן ולהבא) - היא הותרה אבל חברתה אסורה, ואם 'מיעק עקר' גם חברתה מותרת. ולהלכה פסק הרמב"ם (נדריים יג,ט) כמסקנת הסוגיא שם שחברתה אסורה מפני שהבעל 'מיגז גיזו'.

וכן לענין מי שנשבע ועבר על שבועתו ואחר כך התיר החכם את שבועתו, מבואר בגמרא (בשבועות כח) ונפסק ברמב"ם (שבועות ו,יח) שאינו חייב על עבירתו, לא מלקות כשעבר במזיד ולא קרבן בשוגג, והיינו משום שהחכם התיר שבועתו למפרע.

הרי מבואר מכל זה שהחכם מתיר הנדר מעיקרו כאילו לא היה מעולם ואילו האב והבעל אינם אלא 'גוזזים' מכאן ולהבא [ואכן הר"ן (בנדריים עה). נימק בכך את ההלכה שהחלפת הלשונות בין בעל לחכם אינה מועילה, כי לשון 'הפרה' שייכת מכאן ואילך, ולשון 'התר' - בדבר שהיה מותר מעיקרו], ואילו ברמב"ם

הדברים נראים מהופכים; בבעל ובאב כתב שהם עוקרים הנדר מתחילתו, ובחכם כתב שהוא מתיר הנדר מכאן ואילך.

ובכסף משנה פירש בדעת הרמב"ם שהחכם מתיר הנדר כאילו לא היה מעיקרא. ואם היינו יכולים לדחוק כן בספר היד, אבל אי אפשר לפרש כן בפירוש הרמב"ם למשנה. שם כתב במפורש שהחכם מתיר רק מכאן ואילך.

[התרת הנדר - 'עקירה למפרע' מכאן ולהבא]

ב פתח ענין זה יבואר על פי מה שפירשו רבותינו הגרשש"ק (בשערי ישר ב,ט; ז,יח ובמערכת הקנינים) ותלמידו הגרא"ו (בקובץ הערות כו,ב) עפ"י דברי הרא"ש (בפסקיו לנדריים פ"ז ג) בשם הירושלמי שלכך נחשב הנדר כדבר שיש לו מתירין, אעפ"י שהחכם עוקר הנדר למפרע וכאילו לא היה שם איסור מעולם, 'מ"מ עיקר העיקור הוא מכאן ולהבא שהרי היה אסור עד עתה, ואף על פי שעוקרו מעיקרו מכל מקום היה אסור עד היום, הלכך חשיב דבר שיש לו מתירין' (לשון הרא"ש). ופירשו דאמנם ההתרה עוקרת הנדר למפרע אבל זהו רק מכח דבר שנתחדש בשעת ההתרה, ואינו כדבר הנגלה למפרע שעד עתה לא ידענוהו ועתה נודע הדבר [כמו לענין נידון 'ברירה' דקמי שמיא גליא בשעה מסוימת כיצד הדין אלא שלא נודע לנו המצב באותה שעה רק לאחר זמן], אלא עד לשעת ההתרה אכן היה איסור באמת, ואמרה תורה שהחכם עוקר הנדר לדונו מאותה שעה כאילו לא היה מעולם. וזהו שכתב הרמב"ם שהתר החכם פועל על העתיד, כי רק משעת ההתרה ואילך אנו דנים בו התר.

ועדיין החלק השני לא נתברר; מה טעם בהפרת הבעל והאב כתב הרמב"ם שאנו דנים כאילו נעקר מתחילתו, והרי בסוגיית הגמרא מבואר לכאורה שהבעל מיגז גיזו מכאן ולהבא, ונפקא מינה שאין שרשרת ההתפסות ניתקת על ידי הפרת הנזירות הראשונה. וכן לענין חיוב מלקות, אם עברה על השבועה קודם ההפרה. ואדרבה בהתרת חכם הוא שאמרו לדון הנדר כמי שלא היה מעולם, אבל לא בהפרת האב והבעל.

[עניינה של התרת הנדר ע"י חכם, בפתח ובחרטה]

ג עוד עמד הכס"מ על לשון 'מתיר' שנקט הרמב"ם בהתרת חכם - 'שאיין האב והבעל מתיר כמו החכם אלא עוקר הנדר..'. והלא גם החכם עוקר הנדר, ומה הפרש בין 'מתיר' ל'עוקר'. ופירש שהתרת החכם אינה אלא הוראה שמורה שהוא מותר, מאחר שאילו ידע שאירע לו כך וכך לא היה נודר, הרי זה כאילו פירש שלא נדר על דעת כן. כלומר החכם אינו 'עוקר' נדר אלא מורה שהנדר לא חל בגלל טעות וכד'. ובודאי אין הכוונה להוראת

אלא שהמעייין בדברי הרמב"ם בהרבה מקומות יראה שלשיטתו אין שני ענינים חלוקים של 'פתח' ושל 'חרטה' אלא הכל התר אחד הוא, ויסודו על ידי הקביעה שאין דעת האדם נכונה עליו בנדרו; אם משום שארע מצב חדש שאילו ידעו תחילה לא היה נודר, אם על ידי שנשתנתה דעת האדם ומצב נפשו באופן שלפי דעתו עתה אין רצונו בנדר מכל וכל, ועתה נגלה שנדרו היה מתוך כעס או קלות ראש וכד' ועתה נתישבה דעתו עליו ואינו חפץ בו, ואילו היתה עליו דעתו זו באותה שעה - לא היה נודר. וסוגיית 'פותחין בחרטה' (נדרים כא כב) פירש הרמב"ם מלשון פתיחה והתחלה, והנידון הוא האם החכם פותח לשאול את המבקש התרה אם מתחרט הוא, או צריך שהמבקש מעצמו יביע חרטתו מקודם, וע"כ צדקו דברי הכס"מ דבכל אופן החכם 'מתיר' כעין הוראה, על ידי קביעתו שהנדר נעשה מתוך דעה מוטעית ולא מתוך דעה נכונה ומיושבת, כי בין אם נמצא פתח מסוים בין שנתחרט ונשתנית דעתו בלא פתח, סוף דבר שניתר הנדר כעין טעות, ומצד זה נחשב החכם כמורה היתר.¹

[הבחנות בגדרי 'מכאן ולהבא למפרע']

ד הנה גדר המושג 'מכאן ולהבא למפרע' שהוזכר לעיל, כבר מובא בדברי הגר"ח (אישות ב, ט ד"ה והנה ברמב"ם) לענין דין מיאון הקטנה בקידושי אחיה ואמה, וביאר שם שאף על פי שהיא מותרת בקרוביו והוא מותר בקרובותיה מאחר והמיאון עוקר הקידושין למפרע, עם כל זאת זכות מעשה ידיה ומציאתה והפרת נדריה שזכה בהם הבעל במשך הזמן שהיתה תחתיו - אינם חוזרים למפרע, מפני שעד לאותה שעה הרי היתה אשתו [מדרבנן]. ובהבנת החילוק הזה, מדוע לענין איסור עריות הקובע הוא העקירה למפרע, ולא כן לגבי מעשה ידים - יש ליתן בזה כלל:

ביחס לכל הדינים הנקבעים ונשלמים בפעולה מסוימת ובשעה אחת, הולכים בהם אחר אותה השעה שארע בה הדבר, כגון מעשה ידים של אשה לבעלה, נקבע דינם ונשלם ענינם בשעת התשלום, ואילו לאחר שקיבלם הבעל אין עליהם שום דינים וחלות - שם אלא נעשו אותם תשלומין כשאר ממון שיש לו בכיסו, הלכך כשדנים על החזרת מעשה ידים אין לנו לדון אלא לפי שעת קבלתם, והרי באותה שעה קיבל את הממון כדין שהרי היתה לו זכות גמורה של מעשה ידים מאחר והיתה אשתו. ואולם כלפי דינים התלויים במצב ובשם מתמשך, כגון איסורי ערוה התלויים בשם 'אחות אשה' וכד' בכל רגע ורגע (כפי שהאריך באתון דאורייתא), הרי כיון שבמצב ההווה אנו דנים את הקידושין כעקורים למפרע, לפיכך פקע שם 'אחות אשה' שהרי עתה אנו דנים על הקטנה שלא היתה אשתו מאז ומעולם.

אם כי הבחנה זו נכונה, יש בדבר הבחנה נוספת; הנה מרגלא בפי

ד ו"כ הב"י יו"ד רכה בדעת הרמב"ם בפירוש אותה סוגיא. וכן נראה מפרש"י (כא: ד"ה קסבר) ותור"ד (שם) ורשב"א (כ) בשם יש מפרשים.

ה ואכן משמע להדיא מדברי הרמב"ם בהל' תרומות (ד, יז) ששאלה על תרומה כמוה כשאר כל הנדרים, ע"י שנינים על ההפרשה נשאל לחכם ומתירו וא"צ פתח מסוים דוקא, ודלא כתמאירי, והיינו כשיטתו שהכל ענין אחד בעצם. וכן צדד הגרעק"א (בתשובה קמד). וכן נקט בתשו' נוב"י (תנינא י"ד קנד ד"ה עד כאן) כהנחה פשוטה, שאפשר להישאל על תרומה בחרטה דמעיקרא. וכן אין הרמב"ם סובר כהרמב"ן לחלק בין פתח לחרטה בין 'נדר שהותר מקצתו' - כפי שכתב הרשב"א בנדרים כז. ואמנם כן נקט הגרעק"א (שם) כהנחה מוסכמת, שבין בפתח ובין בחרטה ניתר הנדר מצד 'טעות' אלא שע"י פתח נחשב יותר טעות מעיקרא.

התר גרידא ככל הוראות איסור והתר, שהרי בהן החכם רק מגלה הדין אבל אינו פועל בהוראתו כלום, והלא אם האדם עצמו יודע ההלכה אינו צריך לשאול לחכם, ואילו בנדרים אמרה תורה שהחכם, ורק הוא, יכול לפעול התר בנדר [אמנם דעת המבי"ט בתשובה (ח"א צח) דמדאוריתא ניתר הנדר אף בלי חכם בגלל טעות, אבל יחידאי הוא², וכבר הרבה להקשות על דבריו בנו המהרי"ט (ה"ב כב)], אלא שמ"מ פעולת ההתר עצמה של החכם ענינה הוראת התר, ועל התר החכם חל דין התורה של פקיעת הנדר, כלומר על ידי הוראת התר כאילו הנדר מוטעה, ע"כ נפעל חלות התר בנדר.

ולכאורה דברי הכסף-משנה צריכים באור; התיינה בהתר נדרים על ידי פתח, שפיר יש לומר שדנים את הנדר כטעות, אבל הרי לכמה דעות תנאים ואמוראים 'פותחים בחרטה' (ע' סוגית הגמ' בנדרים כא כב). ופירשו הרבה מהראשונים שעל ידי שהנודר מתחרט חרטה דמעיקרא על נדרו, מתירים את הנדר אף בלא 'פתח' לומר אילו ידעת כך וכך כלום היית נודר. וכן נפסק להלכה לדעת רוב הפוסקים דסגי בחרטה. והרי באופן זה נראה שאין הנדר נידון כטעות.

ואמנם יש להוכיח מדברי ראשונים, שהפתח והחרטה שני ענינים נפרדים הם בהתרת הנדר; מדברי המאירי (בנדרים נט עח) מבואר שבנדרי הקדש ובתרומה אין עליהם שאלה אלא על ידי טעות ולא בחרטה בעלמא [ובמחנה אפרים הל' צדקה (ה) הסתפק בדברי] - הרי שחרטה אינה מועלת מדין 'טעות' אלא עקירה היא, ולפיכך אינה מועילה באותם נדרים שיש בהם חלות דין ממון גבוה כהקדש ותרומה, שאין החכם מפקיע ממונות.

וכן מוכח מהרמב"ן (והובא בר"ן בנדרים כז), גבי נדר שהותר מקצתו הותר כולו, דדוקא כשהותר על ידי פתח ולא ע"י חרטה. והיינו טעמא, דהפתח מחשיב את מעשה הנדר כאילו בטעות נעשה, וכיון שכן כל הנדר בטל שהרי מעשה נדר אחד הוא [ואמנם אין זו טעות ממש המבטלת את הנדר ממילא, כמו טעות בקנינים וכד', אם משום שאין זו טעות מפורשת וברורה (ואכן בנדרים שגגות שהיא טעות מפורשת, אין צריך התרה). כן מבואר בדברי הראשונים; אם משום שאיסור נדר הוא חלות שהתורה פועלת אותו ולא האדם ולכך אין מועיל בו טעות, כמו שחידשו הגרנ"ט והגר"ב ד' ועוד³, ויש למצוא סיוע לכך מלשונות כמה מהראשונים], מה שאין כן בחרטה אין ביטול למעשה הנדר אלא חלות הנדר נעקרת, ולכך מה שלא נעקר לא הותר.

הרי מבואר בראשונים שהפתח והחרטה הם שני אופני התר הנדר החלוקים מיסודם, ואם כן מהו זה שכתב הכס"מ שהחכם אינו אלא כמורה היתר באמירתו שנעשה הנדר כמו מתוך טעות.

א וע' במאירי ורשב"א נדרים כב: ושם ט בשם מפרשים, ובשיעורי הגרש"ר שם.

ב וכן הביא הש"ך (רנח סק"ד) מתש"ר ב"א שכתב בשם קצת פוסקים לענין נדרי צדקה.

ג ע' שיעורי הגרש"ר נדרים ט:

החלת חלות למפרע; הנשבע על שבועתו נשאל על הראשונה

ה) יסוד ענין 'עקירה למפרע' הנ"ל קיים גם באופן חיובי של 'חלות למפרע', כלומר דבר החל במעשה מסוים על הזמן הקודם לו. וביאר הגרשש"ק (בשער"ג, גיג) שהכלל בזה: כל שהיתה בעולם סיבה המחילה דין מסוים, אלא שדבר אחר מעכבו מלחול, הרי בהסתלק הדבר המונע, חל הדין למפרע משעת הסיבה הראשונה, אבל אם אין קיימת הסיבה המסבבת את הדין, אי אפשר שיחול הדין למפרע.

ויתבאר בזה דברי הנמוקי-יוסף (בשבועות כו. וכבר דנו הפוסקים בדין זה, ולא היה לפנייהם הספר נמו"י) על דברי רבא (שם) שהנשבע שבועה על שבועה, כגון 'שבועה שלא אוכל' 'שבועה שלא אוכל', ונשאל לאחר זמן על הראשונה - עלתה לו שניה תחתיה. וכתב הנמו"י שזה אמור רק בשבועה הבאה לקיים שבועה, אבל שבועה המבטלת את השבועה (לא אוכל' ו'אוכל'), אף על פי שנשאל על הראשונה לא חלה השניה. ומה טעם חילוק זה -

יש לומר על פי האמור, שהנה שבועה על שבועה, אף על פי שאין חייבים עליה אבל חלות שבועה מיהא איכא, כפי שיש לשמוע בסוגית הגמרא שם שדייקו מדקתני 'שבועה שלא אוכל, שבועה שלא אוכל, ואכל - אינו חייב אלא אחת' ולא קתני 'אינה אלא אחת' - חיובא הוא דליכא הא שבועה איכא, וזהו יסוד דינו של רבא שלכך אם נשאל על הראשונה, שניה חלה עליו. והנה בפשטות יש לפרש 'שבועה איכא' כתוצאה מדינו של רבא, דמדנשאל על הראשונה חלה השניה שייך לומר שהשבועה השניה קיימת. ואולם בדברי הר"י בן מגאש שם מבואר ד'שבועה איכא' היא הסיבה והגורם לדינו של רבא, לא המסובב. והיינו כנ"ל שסיבת חלות השבועה השניה קיימת משעה ראשונה, אלא שדבר אחר מונעה מלחול, ועל כן בהעקר אותו דבר חלה השבועה השניה חלות למפרע. אך כל זה בשבועה לקיים השבועה, אבל שבועה הבאה לבטל שבועה ראשונה, נראה שאין בזה כלל מעשה שבועה המחייב, שהרי שבועת שוא היא לשיטת הרמב"ם והנמו"י, וכנשבע על עץ שהוא אבן שדבריו דברי הבל וריק (ונתבאר במק"א).

מעתה מתחוררים דברי הנמו"י; הרי כשנשאל על הראשונה נעקרה עתה השבועה למפרע, וכמו כן השבועה השניה שלא חלה בשעתו, חלה מכאן ולהבא למפרע, שהרי עתה נסתלק הדבר המעכב והריהי חלה משעת הסיבה הראשונה, היא שעת השבועה [שכאמור יש בשניה 'מעשה שבועה' אלא שיש דבר המעכב את חלותה - השבועה הראשונה], ואולם בשבועה המבטלת את הראשונה, אין שם כלל סיבה המחייבת, מאחר והיא שבועת שוא הרי באותה שעה הוציא מפיו דברים בטלים שאינם כלום, ועל כן אי אפשר שתחול השניה למפרע שהרי היא אינה בעולם כלל, אף לא בכח.

הלומדים הבנת גדר 'מכאן ולהבא למפרע' באופן זה: מכאן ואילך [כלומר משעת מעשה המיאון; התרת הנדר; החליצה ועוד ועוד] - אנו רואים ודנים כאילו לא היה הדבר [- הקדושין; הנדר; הזיקה וכו'] מאז ומעולם, אבל עד עתה אמנם הוא היה באמת [שלא כ'אגלאי מלתא למפרע' הנידון בדין ברירה, שעתה נתבררה מציאות קודמת שלא היתה ברורה לנו בשעתה]. הרי שלפי הבנה זו המוקד הוא בנקודת ההסתכלות; מכאן ואילך אנו מסתכלים ודנים כאילו לא היה הדבר מעולם. אך המעיין בדברי הגרשש"ק, ובדברי הגרי"ז (על הרמב"ם סוף הל' נזירות) בהבנת דברי אביו הגר"ח, יווכח שלגדר אחר נתכוונו; דין התורה הוא שהמעשה אכן עוקר אחרנית את החלות הקודמת, ואמנם עד לאותו מעשה מיאון וכד' היו קדושין באמת, אבל עתה בא המיאון ועוקרו משרשו ויסודו.

לפי גדר זה זכינו להבחנה נוספת בין מעשה ידיה שאינם חוזרים ובין דיני קורבת עריות שהם בטלים למפרע: הדינים הנגזרים ושייכים לעיקר הקידושין הרי הם נעקרים עם הקידושין עצמם; לא כן הדינים המסתעפים שאינם שייכים לעצם הקדושין, הם אינם בטלים אחרנית שהרי הם דינים התנהגותיים חיצוניים הנובעים מהמצב הנתון שבאותה שעה, וכגון זכות מעשה ידיים שיש לבעל, אינה תלויה בעצם הקדושין אלא היא זכות מעשית המסתעפת מהקדושין. דינים כאלו אין שייך בהם עקירה למפרע שהרי לפי גדר זה אין אנו מסתכלים כאילו לא היו שם קדושין מעולם אלא שיש לפנינו מעשה שנתחדש עתה העוקר את הקדושין מעיקרא, אבל הלא עד לאותו מעשה, כל ההנהגות המעשיות שנהגו, הרי כדין היו וכהלכה ואיננו דנים אותם כטעות.

ובכך ביאר הגרי"ז (שם) את הסוגיא בניזיר (כא). והנה תורף הדברים: האשה שנדרה בניזיר ונטמאת ואחר כך הפר לה בעלה, מביאה חטאת העוף ואינה מביאה עולה. ופירשו בגמרא כמאן דאמר 'בעל מיעקר עקר', ולכך אינה מביאה עולת העוף שהרי נעקרה הנזירות למפרע, ובכל זאת מביאה חטאת העוף מפני שזו באה על אשר חטאה על הנפש שציערה עצמה מן היין וכדברי אלעזר הקפר. והדברים טעונים באור הלא סוף סוף נעקרה הנזירות למפרע ואין אדם מביא חטאת על שציער עצמו בלא חלות נזירות. אלא שענין 'מיעקר עקר' פירש הגרי"ז, אינו כ'אגלאי מלתא למפרע' שהוברר עתה כאילו לא נעשה הדבר מעולם, אלא בהפרתו עוקר הבעל את הנדר מיסודו ובכך חלה עתה חלות עקירה למפרע. ואם כן כל זה שייך ביחס לדינים התלויים בעצם הנזירות שעליהם מתייחסת ההפרה, אבל הדינים הנלווים שאין ההפרה מתייחסת אליהם, אינם נעקרים למפרע וכנ"ל. ועל כן החטאת שהיא באה לכפרה על כך שהניזיר ציער את עצמו, ואינה קרבן של הנזירות עצמה, כלפיה אין ההפרה פועלת עקירה למפרע שהרי באותה שעה הלא ציער עצמו מן היין בתורת נזיר, לא כן העולה והאשם שהם מעצם הנזירות-טומאה, כלפיהם חלה ההפרה לומר אין כאן נזירות מעיקרא.

1 ע"ע בשיעור קכב, ד אודות תנאי ד'אם'; שיעור קמג אודות מתנת שכיב מרע.

2 ולפי"ז יוצא שדין ההתפסה ועונש המלקות תלויים בעיקר הנזירות ואינם נידונים כדברים צדדיים, שלכך הם בטלים למפרע לפי הצד דמיעקר עקר. וע' להלן וצ"ע.

ח ובריטב"א שם כז: מפורש שה"ה בנשבע לבטל שבועה - הגם שכל עוד לא נשאל השבועה השניה שבועת שוא, ובשבועה לקיים את השבועה אין השניה שוא.

את השלכות המעשיות של הנדר אלא מפקיע את עיקרו, וכדוגמת עקירת אילן על שרשיו, לא גיזום היוצא על פני השטח בלבד, ואולם עד לשעת ההפרה היה כאן נדר ממשי.

לפי זה, כל הדינים התלויים בניהוג המעשי של הנדר, אינם בטלים למפרע, הלכך אם עברה על הנדר קודם הפרתו - לוקה גם לאחר שהפר, כיון שחיוב העובר הוא דין המשתלשל ובא מההנהגה המעשית של האדם והרי בשעתו עבר אמימרא דרחמנא ונתחייב עונש, ואף על פי שעתה נעקר הנדר משרשו הלא באותה שעה היתה זו נזירות גמורה^{יא}. כמו כן לענין התפסה שהתפיס אחר בו באותה שעה, הרי היא תלויה בזמן ההתפסה והלא באותה שעה היתה זו נזירות גמורה ולא טעות, הלכך אף שנעקרה אחר כך מעיקרה, מ"מ המתפיס נדר לפי המצב ההוא [בפרט אם ההתפסה אינה המשכת קדושה, דבר שאינו מסתבר בנזיר, אלא סוג אמירת לשון של נדר על ידי שאומר 'אהא כמוהו', על כן ודאי מסתבר דתליא בשעת הנדר]. אולם שונה הדבר בהתרת חכם שאנו דנים עתה כאילו היה כל הנדר בטעות, וכפי שבאר הכס"מ לשון הרמב"ם 'מתיר' - שמורה החכם שהיה הנדר בטעות, ואמנם לא היתה זו טעות ממש אלא מכאן ולהבא אנו דנים לקבוע כן. על כן מצד אחד חשיב הנדר 'דבר שיש לו מתירין' כי רק עתה נתחדש לו התר זה, ומאידך הואיל ומכאן ואילך אנו דנים כאילו לא היה כאן כלל נדר, הרי זה אמור אף לענין הדינים המסתעפים שאינם מעיקר הנדר, שהרי אנו דנים אותו עתה כטעות, הלכך אינו לוקה עתה אם עבר על הנדר קודם ההתרה, וכן שרשרת ההתפסה בטלה שהרי אנו דנים עתה לומר שהנדר היה בטעות, וכמבואר בסוגיות הגמרא ובפסקי הרמב"ם^{יב}.

^{יא} ונפ"מ בלשון ההפרה וכן בדעת המיפר (ע' ק"א נזיר שם), שאינו 'מתיר' את האיסור אלא מבטל את עיקר הנדר ומיפרו. ועוד נפ"מ לפי מה שכתב בשטמ"ק (נדריים פב:) שלכך אין נשאלים על ההיפר, כיון שהופר הנדר ונעקר מעיקרו שוב אין יכול לחזור לקדמותו. משא"כ אילו היינו אומרים שאינו עוקרו מעיקרא, היה אפשר להישאל על ההפר ויחזור הנדר לחול.

^{יב} וכן נדרה בנזיר ונטמאה ואח"כ הפר לה - פסק הרמב"ם (נזירות טיא) שמביאה קרבן טומאה, והיינו משום דמיגו גייו. וצ"ל להרמב"ם שהוא ענין מסתעף ולא מעצם הנזירות. ולמ"ד מיעקר עקר אינה מביאה העולה והאשם כמבואר בגמ', דהיינו משום שלפי צד זה דנים כאילו לא היה כאן נדר. אך צ"ב לפי"ז מדוע חטאת תביא.

^{יג} לפי"ז נראה שאשה שנשבעה וחזרה ונשבעה והפר לה בעלה את הראשונה - תחול השניה, שהרי הבעל עוקר הראשונה מעיקרה ומוצאת לה השניה מקום לחול למפרע, וכפי החסבר הנ"ל. ולא כן כתב הש"ך (רלח סקכ"ו) עפ"י מהר"י מיניץ. ונקט כפשטיה דמלתא שההפרה אינה עוקרת הנדר מעיקרו, וכדברי התוס' בנזיר כא: והר"ן בנדריים עז ועוד. שלא כפי המשתמע מדברי הרמב"ם. וי"ל שטמפרש ברמב"ם 'מתחילתו' ו'מעיקרו' - כן מהות ואופי פעולת ההפרה מצד הבעל, אבל לא נעקר בכך הנדר אלא מכאן ולהבא.

והמעייין בבהגר"א בחו"מ (עג) יראה ככל הנ"ל, שהוכיח כסברת הנמו"י דלא דמי לשבועה לקיים שבועה, דהתם אמרינן 'חיובא הוא דליכא הא שבועה איכא', ואילו כאן הרי יצאה שבועה שניה לשוא, והיינו כמו שנתבאר.

[שני נדרים שונים של 'מכאן ולהבא למפרע', בהתרה ובהפרה]

ו והנה מבואר בדברי הגרי"ז שרק בעקירת הבעל הגדר הוא שעוקר עתה את הנדר למפרע [לפי הצד דמיעקר עקר], אבל בהתרת חכם אנו רואים את הנדר כאילו לא היה מעולם כלל, ומועילה ההתרה אף לענין הדינים המסתעפים מהנדר ולא רק לעיקר הנדר. וביאר דבריו (ע' בכתבים על הש"ס) בשיטת התוס' בנזיר (כב.). והנה כן היא לשון הרא"ש בפירושו לנזיר (שם ע"ב). מעתה יש לשאול, הלא לכאורה הדברים עומדים בסתירה לדברי הרא"ש עצמו בנדריים עפ"י הירושלמי הנ"ל [כהסבר הגרשש"ק והגרא"ו] שהחכם עוקר הנדר למפרע רק מכאן ואילך ואינו מברר שלא היה נדר מעולם; אך הסבר הענין הוא, כפי המדויק מלשונות הראשונים, שודאי אין הכוונה שלא היה כאן נדר כלל לפי האמת, אלא דין התורה לדון מעתה 'כאילו' לא היה כאן נדר.

נמצא עתה ששני גדרים הם של 'מכאן ולהבא - למפרע'; בכל התורה, ובכלל זה גם הפרת האב והבעל, הגדר הוא עקירת הדבר אחורנית, אבל בהתרת חכם נתחדש דין אחר, להסתכל כאילו לא היה כלל נדר ע"י הוראתו שהנדר נידר כמו בטעות, אך לא בגדר 'אגלאי למפרע' שבאמת לא היה נדר אלא מכאן ולהבא אנו דנים כאילו לא היה נדר, שכך אמרה תורה לדון הנדר כאילו בטעות נעשה^ט.

[באור שיטת הרמב"ם]

עתה נשוב לבאר דברי הרמב"ם; הרמב"ם נקט בפירוש הצד 'מיגו גייו' שהבעל עוקר מכאן ולהבא את הנדר מעיקרו [כפי שפירש הגרי"ז הצד 'מיעקר עקר' בדעת התוס'], ולא 'גוזז'

^ט יתכן שזה עומק דברי המשנה 'התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו' - שלא מציינו דוגמתם בדיני התורה, לראות את הנדר כאילו אינו הגם שבעצם אינו טעות. וגם יש לפרש בזה לשון הדרשה 'לא יחל דברו - הוא אינו מיחל אבל אחריים מחלים', שאמנם יש כאן כביכול 'חילול' הנדר שהרי אינו נעקר באמת אלא נתנה תורה כח לחכם 'להורות התר' בנדר ולהחילו.

עיקרי דברים

(א) המושג שהטביעו רבותינו האחרונים 'מכאן ולהבא למפרע', מתפרש בכל התורה כפעולה העוקרת [או מחילה] את הדבר מיסודו, והיא פעולה הפועלת אחורנית בזמן.

לפי גדר זה נעקר רק הדבר בעצמו, וכן הדינים התלויים בעיקרו, אבל לא דינים-מתלויים המסתעפים ממנו שחלו עד לרגע

העקירה. (ד-1)

(ב) בהתרת נדרים מתפרש מושג זה באופן אחר (להרמב"ם); מכאן ואילך אנו מסתכלים ודנים כאילו לא היה כאן נדר מעולם [מפני שנעשה בדעה אחרת כדלהלן]. לפי הגדרה זו הרי בטלים מכאן ואילך כל הדינים המסתעפים מהנדר, כגון חיוב מלקות וקרוב למי שעבר על הנדר עד עתה; ביטול ההתפסה שהיתה בנוזר.

אולם גם לפי הגדר הזו של הסתכלות כאילו לא היה הדבר מעולם, הואיל ועד לרגע זה היה חל באמת, הרי שכל הדינים שנשלמו ונחתמו עד לאותו רגע, אינם חוזרים ומשתנים למפרע, כגון: אי החזרת מעשה ידים של הממאנת; הנשבע שבועה לבטל שבועה קודמת והתיר החכם את הראשונה - לא חלה השניה למפרע, הואיל וכשיצאה מפיו נקבע דינה להיות שבועת שוא ואינה כלום [בניגוד לנשבע לקיים שבועתו ונשאל על הראשונה, שחייב על השניה]. (ד-1)

(ג) מבואר מדברי הרמב"ם (כדברי הכס"מ) שהחכם אינו עוקר הנדר אלא הריהו כמורה הוראת התר שאין כאן נדר, בכך שקובע שהנדר נעשה בדעה מוטעית.

להרמב"ם אין חילוק בעצם בין התר שע"י 'פתח' או ע"י 'חרטה', שניהם ענינם אחד במהותו; הנדר נעשה במצב-דעת מוטעה או חולף, לא מתוך דעה קבועה וקיימת.

לדעת כמה ראשונים יש חילוק במהות ההתר בין פתח לחרטה: בפתח נידון הנדר כמו שנעשה בטעות, ואילו בחרטה אין כאן טעות במעשה הנדר אלא החכם עוקר את חלותו. נפ"מ אפשריות: בהקדשות ובתרומה אין מועילה חרטה אלא פתח; 'נדר שהותר מקצתו הותר כולו' אומרים רק כשהותר מתוך פתח שאז מעשה הנדר מוטעה ובטל, אבל לא בחרטה. (ג)

(ד) לפי הצד בגמרא שהבעל 'עוקר' את נדרי אשתו, פירש הגרי"ז (בדעת התוס') שזו עקירה למפרע. ולפי הצד שהוא 'גוזז' את הנדר, אינו אלא מכאן ולהבא.

לדעת הרמב"ם, לפי הצד 'גוזז' הוא עוקרו עתה למפרע, וכפי הנ"ל עקירה זו שייכת רק בדברים השייכים לעצם הנדר ולא בהשתלשלויות הניהוגיות היוצאות ממנו. ולפי הצד 'עוקר' - נידון כאילו לא היה נדר מעולם. ומסקנת ההלכה כפי הצד הראשון. (ד-1)

